

AZ I. VILÁGHÁBORÚ HÉTKÖZNAPJAI. EGY BORSODI POLGÁR, LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA¹

CSÍKI TAMÁS

A 20. század öskatasztrófájának, valamint meghatározó törésvonalának tekintett I. világháború az európai történetírás egyik központi témája, melynek kutatása az utóbbi évtizedekben újfajta szemléletmódokat honosított meg. A háború kultúrájának vagy a mentalitásokat, az életmódot és a mindennapi életet átalakító hatásainak kutatása mellett, ma már megkerülhetetlen az 1914 és 1918 közötti évek egyéni és kollektív tapasztalatainak a vizsgálata. Az utóbbit megszólaltató források közül elsősorban a harctéri naplók, valamint a tábori levelek publikálása és feldolgozása került előtérbe, a néprajzi gyűjtések is az egykori frontélményekre koncentráltak, ezzel szemben a hátszín élete, a civil népesség tapasztalatai kevesebb figyelemben részesült. Márpedig a politikai hatalom nemcsak a háború eszméinek elfogadását és a lelkesedést, hanem mindenkitől nagyon is konkrét erőfeszítést és áldozatvállalást, illetve magatartásokat várt el. Tanulmányomban éppen ezt vizsgálom: egyrészt tehát azt, hogy a háború miféle tapasztalati és értelmezési mezőkben jelenik meg, másrészt hogy a meghatározott és a propaganda által közvetített azonosulásformák miként konkretizálódtak a mindennapok gyakorlatában. A választott történelmi szereplő pedig az egykori Borsod megyei alispán, a naplóját 1892-től vezető Lévy József, akinek az életútját szükséges röviden összefoglalni.

Lévy 1825-ben született Sajószentpéteren, szülei negyed telekkel és armálissal rendelkező földművesek. A tehetséges fiú a népiskolát követően a miskolci református líceumban, majd a késmárki jogakadémián tanult, 1848–49-ben a Szemere Bertalan vezette Belügyminisztérium fogalmazója. 1852-ben egykori iskolája, a református gimnázium magyar és latin tanári állását pályázza meg, ahol 1865-ig maradt. (1899-ben írt memoárjában ezt azzal indokolja, hogy az abszolutizmus éveiben az iskolák, mindenekelőtt a protestáns líceumok biztosíthatják a személyes és az intézményi autonómia, valamint az ifjúság nevelésében érvényesítendő nemzeti szabadság és szabadelvűség megőrzését.) 1865-ben Borsod vármegye főjegyzője lesz, majd hosszú közéleti pályája végén, 1894-ben alispánnak is megválasztják. Emlékiratában a megyei hivatal ugyancsak a „közméltánylat” (a lokális közösségért fáradozás) terepeként jelenik meg, politikai és társadalmi értékrendje pedig a 19. század végi nemesi (vagy állagörző) liberalizmushoz, illetve a Deák-pártiság erkölcsi ideállá emelt, évtizedekig változatlan felszínes közjogiasságához kötődik.

A nyugdíjazás sem jelenti azonban Lévy közéleti aktivitásának csökkenését. Tagja marad a vármegye választmányának, 1906-ban csatlakozik a fürdőéletet és a turisztikát támogató Kárpát Egyesülethez, részt vesz a Borsod megyei Nőegylet

---

¹ A tanulmány az MTA–DE Néprajzi Kutatócsoportjának programjában készült.

munkájában, ezenkívül elnöke a Miskolci Takarékpénztár igazgatóságának. S nem utolsósorban országos hírű költőként (akit az irodalomtörténet a népies és nemzeti irányzat képviselőjeként tart számon) a Kisfaludy Társaság és az Akadémia aktív tagja, ami társadalmi szerepeinek és identitásának talán a legmeghatározóbb tényezője.²

Mindezt azért hangsúlyoztam, mert bár a naplóíró a háború kitörésekor egészen magas korba ért (elmúlt 88 éves), megőrizte fizikai aktivitását és szellemi frissességét, valamint igényét arra, hogy az 1917 tavaszáig részint Miskolcon, részint kedvelt tartózkodási helyén, Sajószentpéteren vezetett naplójában folytonosan reflektálja a körülötte zajló eseményeket. A szarajevói merénylet hírére a következő sorokat jegyezte fel: „Egész városunk, sőt egész országunk annak a rettenetes valószínűségnek lesújtó nyomása alatt áll, mely tegnap délután érkezett ide, s mindjárt külön kiadásban terjesztették a hírlapok: hogy Ferenc Ferdinánd trónörökösünket és nejét Szarajevóban revolverlövésekkel meggyilkolták... Egy betűszedő nyomdászlegény és egy tizenhét éves diák a gyilkosok, szerbek mind a ketten. Megáll az ember esze a végzet ily iszonyú nyilvánulása előtt! Nem lehet ugyan felelőssé tenni a szerb nemzetet a vak szenvedély ily megdöbbentő kitöréséért. De mégis gyanú ébred arra, hogy ördögi vonások lappanghatnak oly nemzetnél, mely az ő fiatal Sándor királyát és Draga királynéját is oly könnyűszerrel tudta kiirtani.³ Nem félhetni-e, hogy ezeknél a Balkán-népeknél az alkotmányos szabadság csak a vak szenvedélyek felszabadítása lesz?... Gazdasszonyom sajnálkozva mondja: miért is jártak azon az idegen, rossz vidéken, miért nem jönnek a magyarokhoz? De bennünket nem szeretnek.”⁴

Néhány nappal később Lévay a merényletért Szerbia évek óta tartó „hütlenségét”, valamint az „összeesküvéseket tűrő és tápláló” viselkedését teszi felelőssé, azaz a háborús propaganda motívumaival azonosul. Sőt – miként az idézet jelezte – némi kétely után magát a szerb nemzetet diabolizálja, ösztönöktől és vak szenvedélyektől hajtott tömegként azonosítja (elvégre a saját törvényes királyukat is kiirtották), mely a naplóíró számára legfontosabb politikai és társadalmi értékrendre, az alkotmányos szabadságra sem érett meg. Ezáltal az ellenük indított háború nyilvánvalóan a civilizáció védelmében kap morális legitimitációt.⁵

Az ellenség dehumanizálásának és barbarizálásának a világháború alatt általánossá vált gyakorlata a naplóban az orosz fenyegetettséggel kapcsolódik össze. 1914 júliusában Lévay még bizonytalan abban, hogy a háború csupán a Monarchia és Szerbia között fog-e lezajlani, augusztus elejétől viszont – a mozgósításokat követően – az immár „kikerülhetetlen” európai konfliktusért egyedül Oroszországot teszi felelőssé. Októbertől pedig több ízben a lakosság körében tapasztalható „rendkívüli félelemről és nyugtalanságról” számol be: „A háborús izgalom folyvást

² BALÁZS (szerk.) 1935; SÖTÉR (szerk.) 1965, 168–171; MIKLÓS 1978; PORKOLÁB (szerk.) 2001.

³ A gyilkosságot szerb katonatisztek egy csoportja követte el 1903-ban.

⁴ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 289.

⁵ AUDOIN-ROUZEAU-BECKER 2006, 46–51.

tart, és gyakran fokozott mértékben tart itt Miskolcon. Az a hír, hogy az oroszok a kárpáti szorosokon újra betörték a szélső vármegyékbe, nagy rettegést idézett elő különösen a nőknél, amit még inkább fokoz a piaci mendemonda és egyes menekülők beszéde... Az én két női környezetem is, gazdasszonyom és ápolónőm, nekibőszült, és már csomagolni kezd, hogy minden pillanatban útra kelhessen... Én a magam részéről leghelyesebbnek tartanám ki nem mozdulni, egy teljesen elhagyott, gazdátlanul maradt ház úgyszólván maga kínálkozik pusztításra a betörő vad muszka előtt. De kivált a nőknél fő ok a menekülésre az a gondolat, hogy nőiségök van kockára téve a muszkák baromi szenvedélye előtt.”⁶ Az oroszok kegyetlenkedésétől való félelem tehát 1914 őszén a háborús pszichózis részévé vált, ami a menekültektől származó hírekből, az etnikai előítéletekből kialakított és a propaganda által erősített reprezentációkból, illetve az ebből eredő rémhírekből (a „piaci mendemondákból”) táplálkozik, s ami a lakosság mindennapi életét is felforgatta. (A Hegyalján pl. – a naplóról ezt is a felgyorsuló információáramlásból tudja – szokatlan sietséggel szüreteltek, „nehogy az oroszok pusztítsák el a szőlő termését”).⁷

Nem csak a hátrország nyugalmát fenyegető katonai erőszak tölti el Lévayt mély aggodalommal. Az első galíciai hadjárat vereségei után, 1914. szeptember 15-én a következőket írja: „E napokban egy versecskét írtam *Észak ura* címmel. Abban azt mondom, hogy a cár le akarja verni szomszédait, és megrabolni őket. Elfoglalni Galíciát s talán egész Bohémiát, ruténjainkat, tótjainkat és délen országunk szerbek lakta vidékét Szerbia számára. S talán még ez sem lesz neki elég. Talán meg fog dőlni az az eddig fennállott európai elv, hogy szükség van itt keleten egy erős Ausztria-Magyarországra... Mi lesz velünk, ha csakugyan lever bennünket a vad ellenség? Nem változik-e meg Kelet-Európa helyzetképe, hol a magyar nemzetiségnek csak egy összezsugorított részecske lesz kijelölve, maga az osztrák birodalom feldarabolva? A mi ezeréves szabad, alkotmányos életünk keretei összeomolnak hosszú időre, talán örökre. Hacsak most is nem tesz értünk csudát a magyarok Istene, mint már annyiszor tett Mohács után is.”⁸

Lévay – ahogyan 1848-ban – az I. világháború kitörése után is toborzó és buzdító verseket írt (ennek egyik darabja a *Vasárnapi Újság*ban megjelenő *Észak ura*, mely az oroszokkal való összezsugorítást Dávid és Góliát küzdelméhez hasonlítja),⁹ s a hazafias lelkesedés és a pátosz – mint előíró normák és kötelező mentális azonosulásformák – a naplóban is megjelennek.¹⁰ 1915 tavaszán és nyarán Galícia visszafoglalásáról, a Kongresszusi Lengyelország területén elért hadi sikerekről, valamint az azt követő „örömmünepekről” számol be. Gyakoribb azonban az orosz túlerővel

⁶ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 290–293, 299, 306, 308.

⁷ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 300; AUDOIN-ROUZEAU–BECKER 2006, 48–49.

⁸ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 298–299.

⁹ *Vasárnapi Újság*, 1914. 39. szám, 739.

¹⁰ Pl. „A végsőkig kell megfeszíteni minden erőnket és áldozni mindent a hazáért, még életünket is. Valóban lélekemelő az a törekvés, az az áldozatkészség, melyet e részben a nemzet minden rétege tanúsít. Csak az Isten is velünk maradna!” PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 305. A háborús morál mobilizációjáról CHICKERING 2004, 46–49.

szembeni „rettenetes önfenntartási küzdelem” bizonytalansága, a magunkra hagyatottság szorongató érzése, az „egész világ ellenünk, velünk csak az Isten” toposza, valamint már 1914 szeptemberétől–októberétől Magyarország jövőbeli sorsáért való aggodás. A cárizmus korlátlan terjeszkedése és ehhez a szláv nemzetiségek felhasználása, a Monarchia felbomlása és Magyarország ezeréves állami és politikai létének megsemmisülése pedig a reformkori liberális ellenzék és mindenekelőtt Deák Ferenc pánszlávizmustól való félelmének, illetve 1849 emlékezetének továbbélését és 1914-es aktualizálását jelzi, ami az Ausztriához fűződő kapcsolatunk megítélését is befolyásolta.¹¹ Lévay paternalista tisztelettel emlékezik meg Ferenc József, a „mi jó öreg királyunk” haláláról, 1916. december 30-án, IV. Károly koronázásának napján viszont arról elmélkedik, hogy ha az új uralkodó egyénisége „oly erős és önálló tudna lenni, mint az igazi fejedelemé, akkor megérhetnénk, hogy Ausztria és Magyarország egymástól különböző, két független állammá” válik.¹²

A háború jelentései nem csupán az ország sorsával fonódnak össze. Gyakori motívum a naplóban a harcok spiritualitása, a hazafiságnak a vallásos hittel való erősítése. Az egyenlőtlen küzdelemben, amit Magyarország (és nem a Monarchia) a „rablóvilág roppant tömegével” szemben folytat, csakis a Megváltó támogatásával lehet reményünk, ami az „éppen általunk akar csudát tenni az Isten” gondolatával egészül ki. S ez a frontokon és a hátszágban elszenvedett „tengernyi” áldozatot teszi elfogadhatóvá, és adhat értelmet számára.¹³

Ez azonban nem jelenti – miként a naplóíró 1916 októberében fogalmaz – a szűnni nem akaró, „szörnyű és gyilkos” háború apológiáját, a fenyegetettség érzése ezt eleve lehetetlenné tette, viszont más hadviselő országok propagandájában és közvéleményében is népszerű jelentéssel gazdagítja. Említettem, Lévay elítéli a „szenvedélyektől zaklatott” tömeg bevonását a politika világába, csakúgy, mint a sztrájkokat és a társadalmi erőszak minden formáját. Megvetéssel jegyzi le pl. 1914 márciusában a debreceni Miklósy István görög katolikus püspök elleni bombamerényletet (szerinte ezt a románok tervezték, és a szálak Oroszországba vezetnek), amit a „társadalom rothadásának rettenetes szimptomájaként” említ. Vagy 1916 októberében ugyancsak az „erkölcsi és társadalmi rend” felbomlásának tartja Karl Stürgkh osztrák miniszterelnök meggyilkolását, amit „egy megdühödött fiatal szocialista” követett el.¹⁴ S ebben a kontextusban a háború a morális megtisztulás eszközeként, a történelmet irányító természeti törvények beteljesítőjeként jelenik meg: „Úgy nézem ezt a mostani rettenetes háborút és az azzal egybefüggő gyötrelmeket, mint valami általános szellemi földrengést, melyet egy kimagyarázhatatlan erő hozott kitörésre az emberiség mélységeiből. Mi a célja vele? Titok előttünk. Így kellett történni, mert elkövetkezett most a végtelen időnek kimért sorozatában. Az

¹¹ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 296, 300–301, 330, 337; VARGA 1982, 100, 105–106, 114.

¹² PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 377, 380.

¹³ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 298, 337, 352.

¹⁴ Friedrich ADLER

általános fejlődésnek ez is az egyik stádiuma. Véres akadályokon keresztül a béke áldott mezejére.”¹⁵

Ne gondoljuk azonban, hogy a háború kizárólag a hétköznapi tapasztalatát elfedő magasztos eszmékhez, politikai értékrendekhez vagy a propaganda által szított lelkesedéshez kapcsolódik a naplóban. Bár az információk legfontosabb forrásai Miskolcon és Sajószentpéteren is a hírlapok, melyek forgalma számottevően növekedett, Lévy a háború kezdetétől világosan érzékeli, hogy azok „mindig csak győzelmes csatáinkról és előnyomulásainkról kürtölnek”, csatavesztéseink viszont „el vannak hallgatva”, és a részletes tudósításokat az eseményekről „szándékosan tartja vissza a hadvezetőség.”¹⁶ S ez minden bizonnyal teret engedett a hatalom által ellenőrizhetetlen információáramlásnak és a propagandától független, nem csupán az események értelmezéseit, de a történéseket is szabadon és önállóan alakító „népi” közvélemény kialakulásának. Miként a naplóíró 1914 augusztusában fogalmaz: „A mendemondás népvélemény hullámszáll a jó és a rossz hírek folyamán. A legképtelenebb dolgokat gyártja. Alig hallani az Istenbe helyezett bizodalomról és reményről.” (Lévy egyébként a hírlapok tudósításain kívül, maga is igyekezett a frontokról közvetlen információkat szerezni. Alsózsoltán br. Vay Elemér, Borsod vármegye nyugalmazott főispánjának gyakori vendégeként ott időző katonatisztekkel találkozott.¹⁷ 1915 júliusában pedig két sebesült katona látogatta meg, akiket a „csatázás részleteiről” kérdezett ki, sőt egyikük szavait is lejegyezte: „Kérem, nem győz le minket senki, ha a tiszt urak a csatára elől vezetnek és buzdítanak bennünket, de mikor hátulról kiabálják, hogy előre, az már nem jó.”)¹⁸

Nem lehetünk biztosak az „augusztusi láz”, azaz akárcsak az első hónapokban mindenkit magával ragadó háborús lelkesedés érvényesülésében sem.¹⁹ Nem kétséges, a kormány és a miskolci városvezetés is mindent megtett ennek megteremtéséért: 1914. augusztus 1-jén a polgármester és a főispán mondott beszédet a város-, illetve a megyeháza erkélyéről a „zajongó és éljenző” tömeg előtt, amit Lévy – feltehetően hosszú életének tapasztalata alapján – azzal egészített ki, „bátorítók és lelkesítők az ilyenkor kelendő hazafias, túlbizakodó handabandák. Este lampionos katonai zene. Egész éjjel folytonos néphullámszáll, kiáltás, dalolás és szónoklás. Ha a valódi tetterő mértéke volna ez a külső zajos lobogás, szerencsés lehetne a küzdő haza”.²⁰

Az efféle lelkesedésbe ráadásul – ahogy a naplóíró észlelte – egészen másfajta egyéni érzelmek és kollektív hangulatok keveredtek: a nyugtalanság, az ijedség, a feszült kíváncsiság, a szenvedésektől való félelem,²¹ a bevonulókat „sírdogálva

¹⁵ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 276, 374, 382.

¹⁶ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 295–297, 301.

¹⁷ VAY Elemér írt zenét LÉVAY: *Zászlótartó* című háborús szerzeményéhez.

¹⁸ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 293, 334–335.

¹⁹ Vö. SZABÓ 2009, 727.

²⁰ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 292.

²¹ „Oly riadás ez a népnél, minőt a felpiszkált hangyazsombékban látunk” – fogalmaz Lévy.

kísérők nagy szomorúsága”, vagy a takarékpénztári „szegényebb sorsú betétesek” között kitört pánik, akik szerény megtakarításaikhoz „rögtön és tömegesen” kívántak hozzájutni.²² S természetesen a családtagok behívása miatti aggodalom, amit feltehetően sokan megpróbáltak elkerülni. A naplóíró pl. „derült égből a villámcsapásként” éri unokaöccse, Vadász Pál honvédszázados csapatszolgálatra rendelése (ő Kassán a népfelkelést szervezte), aki végül „túlságos kövérsége miatt” mentesült a bevonulás alól – amihez Lévay annyit fűz hozzá, „nem tudom, hogy Pali Kassán, a felesége pedig Budapesten, a minisztériumban lendített-e valamit e részben”.²³

A háború nemzeti egységet és társadalmi integrációt teremtő mítosza, illetve a propaganda által sugallt eszménye sem vált a hétköznapokban megélt valósággá. Lévay azt tapasztalja, amit az egyik bankigazgató ismerőse is megerősített, hogy a sorozatos hadikölcsön-jegyzések alkalmával éppen a legvagyonosabbak „nem eléggé áldozatosak”, ám nem lehetnek büszkék a vármegye központi és vidéki tisztviselői sem, akik az 1914 novemberében Miskolcon lezáruló jegyzés során az összegyűlt nyolc és félmillió koronához mindössze 23 ezer koronával járultak hozzá, amit a naplóíró úgy kommentál, „ha ezt vehetnők mértékül az ő vagyoni helyzetöknek és honszeretetüknek, szomorú volna”.²⁴ Azt sem hagyja szó nélkül, hogy egy-egy vállalkozó hasznot húz a sebesültek ételmezéséből, miként azt a „megbotránkozást okozó” esetet sem, hogy 1915 áprilisában a borsodi megyeszékhelyen hat kereskedőt vádoltak meg a hadiszállítások során elkövetett csalással, ami Lévay számára ezúttal is az „erkölcs romlás” jele, és aminek az interpretációja a zsidókkal szembeni előítéletekről tanúskodik: „először csak zsidókról beszéltek, pár nap óta már a három legtekintélyesebb keresztyén kereskedőnk is le van tartóztatva. Ezek Weidlich Pál, Nagy Miklós és Berzy Sándor. Szinte elképedve írom ide neveiket.” A lakosság körében tapasztalt nélkülözésért és az élelmiszerhiányért pedig már 1915 februárjában a hadsereget okolja, és elkeseredését a katonákra projektálja: „Kórházainkban, barakktelepeinken, mint hallom, négy-ötezer sebesült és beteg van elhelyezve. Csak maga ezek ételmezése és ápolása mibe kerül! Hát még az egész hadseregé, melynek gyomra kényszerűleg elviszi az itthon maradottaktól nemcsak a föld termését, de a hasznos háziállatokat is. Már most is előfordul olyan nap, melyen se kenyéret, se tejet nem lehet itt kapni Miskolcon.”²⁵

Milyen további részleteket örökít meg a napló a lakosság mindennapjait és a hangulatát talán a leginkább befolyásoló közellátásról, milyen terheket vállalt a nyugdíjas köztisztviselő, és hogyan változott az életszínvonala? Lévay miközben bírálta a megyei és a városi elitet, valamint a középosztályt a „haza áldozataival” szembeni részvétlensége miatt, ő maga egészen példamutatóan viselkedett. 1914 novemberében 7000 koronát, 1915 májusában 3000 koronát, majd novemberben

²² PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 291–293. 1914 szellemiségéről Németországban, a lelkesedés „mítoszáról” és ezzel szemben az érzelmek sokféleségéről VERHEY 2004, 72–135.

²³ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 295.

²⁴ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 305–306, 341.

²⁵ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 298, 313–314, 321.

újabb 2000 koronát jegyez hadikölcsönre, ami a hosszú évtizedek alatt megtakarított tőkéjének kb. a hatoda, ezenkívül kisebb-nagyobb jótékonyági akciókban vesz részt. Az Augusztia hercegasszony által kezdeményezett „aranyért vasat” mozgalom számára 7 ezüstgombot ajánl fel (mely egykoron az apja, majd a saját magyaros dolmányát „ékesítette”), a Vöröskeresztnek 120 koronát és 12 pár nyári harisnyát küld, 1914 karácsonyán pedig a Miskolcon ápolat sebesült katonák ajándékozásához járul hozzá törülközőkkel, zsebkendőkkel, valamint egy üveg konyakkal és két liter szilvapálinkával. (A sebesültekről gondoskodás egyébként a hölgyek hazafias kötelessége volt, ám az ápolásukban megnyilvánuló túlbuzgóságról és vetélkedésről némi kritikával szól Lévay.) A naplói író több ízben úgy érvel, hogy az állami beavatkozás nem elegendő a háború finanszírozására, ahogy a helyhatóság könyöradományai sem az egyre nagyobb nélkülözés enyhítésére, ezért a honpolgár morális kötelessége – annak, aki teheti – egyrészt a haza anyagi támogatása, másrészt a magánfilantrópia gyakorlása. S ebben a reformkori patriotizmus hagyománya, valamint a már említett „közméltánylat”, azaz a közösségi felelősségvállalás a szolidaritást is magába foglaló értékrendje egyaránt szerepet kaphatott.²⁶

Ez azonban nem azt jelenti, hogy Lévayt nem foglalkoztatja a saját anyagi helyzete, valamint a háború jól megszokott életformáját megzavaró kisebb-nagyobb kellemetlenségei. A nyugdíja havi 220 korona, ezt tőkepénzének és értékpapírjainak kamatai kb. 500 koronára egészítették ki, ami az egész életében módfelett takarékos naplói író megélhetését – ahogy fogalmaz – „gond nélkül” fedezte. Mégis a világháború előtt elképzelhetetlen mértékű áremelkedés lesz a leggyakrabban sérelmezett tapasztalata. 1915. március 6-án arról ír, hogy egyes cikkek ára rövid idő alatt több mint a kétszeresére emelkedett, s egy liter tej már 40 fillér, egy tojás 14 fillér. Szintén az „örületig fokozódó drágaság” jele, hogy egy férficipő talpalása 12 koronába kerül, a szőlőmunkások egyetlen napszámért hat koronát és pálinkát is kérnek, egy köbméter tüzfáért 1916 tavaszán, a felaprításával együtt, 18 koronát és 40 fillért kellett fizetnie. A fogyasztás hatósági szabályozásának sorozatából pedig a kenyérfejadagok havi 6 kilogrammra csökkentését, valamint az 50 percentes kukoricás kenyér elrendelését sérelmezi, amit szinte „ehetetlennek” tart, ráadásul gyomorégést és hasmenést okoz.²⁷

Nem kis bosszúságot jelent végül a naplói író számára a vasúti közlekedés. A katonai szállítások miatt ugyanis a vonatok rendszeresen késtek, sőt a személyszállítást gyakran korlátozták vagy felfüggesztették, ezért Lévay kénytelen volt – főként mikor Sajószentpéterre, a szülői házba utazott – a „drága bérkocsit” igénybe venni (1915 májusában pl. a 14 kilométeres útért 14 koronát fizetett). S ez nem csupán a szokásaihoz való merev ragaszkodásra, hanem mentalitásának és életszemléletének már említett vonásaira is rávilágít: fontosabb az összegyűjtött vagyonának őrzése és – ahogy végrendeletében rögzítette – jótékony alapítványokra fordítása, mint akárcsak néhány korona felesleges elpazarolása.²⁸

²⁶ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 306, 308–310, 312, 315, 357.

²⁷ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 314–315, 321, 323, 354, 382.

²⁸ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 297, 329–330, 361.

Lévay József naplójának csupán néhány részletét mutattam be, ezek a háború egyéni képzetének sokféleségét illusztrálták. Magyarország sorsára vonatkozó félelmei a reformkori liberális hagyományokban gyökerező politikai értékrendjéből, 1848–49 kollektív emlékezetéből, valamint személyes emlékképeiből eredhetnek. A magyarság küzdelmének és roppant erőfeszítéseinek mitizálása, a háború racionalizálását lehetetlenné tevő erkölcsi fölény és az igazságos harc vallásos hite a historizáló műltszemlélet, illetve a kereszt(y)én szocializációs minták erejére utalhat. Az ellenfél, mindenekelőtt az oroszok dehumanizálásához és civilizálatlanságuk sztereotip megelevenítéséhez pedig a háborús propaganda, valamint a rémhírek generálta tömegpszichózis vezethette.

A naplóból rekonstruálható világháborús azonosulásformák sem egységesek és következetesek. Lévay a normatív középosztályi lelkesedés, a győzelembe vetett hit megannyi frázisával él, a 90 éves korában is ünnepelt költő életszerepéhez tartozik a buzdító versek írása, az efféle érzelmi reakciók egyúttal az önmagát nyugtató és szorongásait elfojtó lelki mechanizmusok részei lehetnek. Ugyanakkor meglepő nyíltsággal szól a háborús lelkesedés hamis és felületes pátoszáról, az információk manipulálásáról, valamint az egyre növekvő áldozatokról és az egyéni-személyes drámákról. S éppen ez a mikroperspektíva, illetve a meghitt kisvilágok eszményítése teremti meg már 1914-ben a világháború egy másfajta: „az emberiség átkos csapásának és szégyenének” nevezett reprezentációját.²⁹

BIBLIOGRÁFIA

AUDOIN-ROUZEAU–BECKER 2006

AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane–BECKER, Annette: *1914–1918, Az újraírt háború*. L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2006, 216.

BALÁZS 1935

BALÁZS Győző (szerk.): LÉVAY József *Visszatekintés*. Miskolci Református Gimnázium, Miskolc, 1935, 43.

CHICKERING 2004

CHICKERING, Roger: *Imperial Germany and the Great War, 1914–1918*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 228.

MIKLÓS 1978

MIKLÓS Róbert: *Lévay József életútja*. Miskolc Városi Könyvtár, Miskolc, 1978, 73.

PORKOLÁB 2001

PORKOLÁB Tibor (szerk.): *Szentpéteri üres fészek. Lévay József naplója. I–II*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2001, 415, 447.

SÖTÉR 1965

SÖTÉR István (szerk.): *A magyar irodalom története IV*. Akadémiai, Budapest, 1965, 1071.

²⁹ PORKOLÁB (szerk.) 2001, II. 291.

SZABÓ 2009

SZABÓ Dániel: Magyarország nem volt, hanem lesz. Háborús lelkesedés a populáris színelőadások tükrében. In: SZABÓ Dániel (szerk.): *Az első világháború*. Osiris, Budapest, 2009, 727–739.

VARGA 1982

VARGA János: *Helyét kereső Magyarország*. Akadémiai, Budapest, 1982, 210.

VERHEY 2004

VERHEY, Jeffrey: *The Spirit of 1914. Militarism, Myth and Mobilization in Germany*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 268.